

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Araştırma Makaleleri
Research Articles

Strategic Importance of The Ganja Gap in The New Security Scenario

Yeni Güvenlik Senaryosunda
Gence Koridoru'nun Stratejik Önemi

*Miguel Borja BERNABÉ-
CRESPO
Alejandro VALLINA
RODRÍGUEZ*

Euroscepticism at The National and European Levels and its Reflection in the European Parliament Roll Call Votes

Ulusal ve Avrupa Düzeylerinde Avrupa Kuşkuculuğu ve
Avrupa Parlamentosu'ndaki Oylamalara Yansıması

Mehlika Özlem ULTAN

Küresel Enerji Denklemindeki Değişimler ve Türkiye'nin Yükselişi

The Changes in Global Energy Equation and the Rise of
Turkey

Aml Çağlar ERKAN

Avrupa Birliği'nin Arktik Politikası

Arctic Policy of the European Union

Selen BALDIRAN

Hun Türkü Attila'nın Liderlik Sırları ve Orhun Yazıtlarındaki Milli Güvenlik ve Bütünleşme Kodları

National Security and Integration Codes in the
Leadership Secrets of the Hun Turk Attila and in the
Orkhon Inscriptions

Mehmet ALKANALKA

Kitap İncelemesi
Book Review

*Doris Fuchs, Marlyne Sahakian, Tobias Gumbert,
Antonietta Di Giulio, Michael Maniates, Sylvia
Lorek, Antonia Graf*

Consumption Corridors: Living A Good Life Within Sustainable Limits

Özlem TÜRKOĞLU

Duygu Özlük
Uluslararası İlişkilerde Demokrasi
Promosyonu: Hindistan Örneği

Buse OĞUZ

Editörler Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor-in-Chief

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür Tüfekçi

Genel Koordinatör / General Coordinator

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Alper Tolga Bulut

Yönetici Editörler / Managing Editors

- Dr. / Dr. Hülya Kınık
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Göktuğ Kıpırzlı
- Arş. Gör. / Research Assist. Fevzi Kırbaşoğlu

Kitap İnceleme Editörleri / Book Review Editors

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent Şener (*Türkçe Kitap / Books in Turkish*)
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat Ülgül (*İngilizce Kitap / Books in English*)

Alan Editörleri / Section Editors

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Fatma Akkan Güngör
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Yılmaz Bayram
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ayça Eminoğlu
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Vahit Güntay
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Erol Kalkan
- Professor İsmail Köse

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, UAE
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Professor Murat Çemrek – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Rahman Dağ – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Professor Süleyman Erkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Professor Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Dr. Ayla Göl – York St John University, UK
- Professor Emre İşeri – Yaşar Üniversitesi, Türkiye
- Professor Gökhan Koçer – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zeland
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Onur Özçelik – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Professor Alp Özerdem – George Mason University, USA
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Kaan Renda – Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Paul Richardson – University of Birmingham, UK
- Professor Didem Ekinci Sarier – Çankaya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hüsrev Tabak – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye
- Professor Coşkun Topal – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Novus Orbis

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Journal of Politics and International Relations

ISSN: 2687-220X

Cilt 5 | Sayı 1 | 2023
Volume 5 | Number 1 | 2023

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

4

Strategic Importance of The Ganja Gap in The New Security Scenario

Yeni Güvenlik Senaryosunda Gence Koridoru'nun Stratejik Önemi

Miguel Borja BERNABÉ-CRESPO

Alejandro VALLINA RODRIGUEZ

23

Euroscepticism at The National and European Levels and its Reflection in the European Parliament Roll Call Votes

Ulusal ve Avrupa Düzeylerinde Avrupa Kuşkuçuluğu ve Avrupa Parlamentosu'ndaki Oylamalara Yansıması

Mehlika Özlem ULTAN

46

Küresel Enerji Denklemindeki Değişimler ve Türkiye'nin Yükselişi

The Changes in Global Energy Equation and the Rise of Turkey

Aml Çağlar ERKAN

75

Avrupa Birliği'nin Arktik Politikası

Arctic Policy of the European Union

Selen BALDIRAN

108

Hun Türkü Attila'nın Liderlik Sırları ve Orhun Yazıtlarındaki Milli Güvenlik ve Bütünleşme Kodları

National Security and Integration Codes in the Leadership Secrets of the Hun Turk Attila and in the Orkhon Inscriptions

Mehmet ALKANALKA

Kitap İncelemesi / Book Review

131

Doris Fuchs, Marlyne Sahakian, Tobias Gumbert, Antonietta Di Giulio, Michael Maniates, Sylvia Lorek, Antonia Graf

Consumption Corridors: Living A Good Life Within Sustainable Limits

Özlem TÜRKÖĞLU

137

Duygu Özlük

Uluslararası İlişkilerde Demokrasi Promosyonu: Hindistan Örneği

Buse OĞUZ

NOVUS ORBIS
Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 5 • Number 1 • 2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

HUN TÜRKÜ ATTILA'NIN LİDERLİK SIRLARI
VE ORHUN YAZITLARINDAKİ MİLLİ
GÜVENLİK VE BÜTÜNLEŞME KODLARI

Mehmet ALKANALKA*

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 04.01.2023

Düzeltilme Tarihi // Revised: 16.04.2023

Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 18.04.2023

Öz

Bu makalede dünya genelindeki siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerde yer alan milli/sosyal bütünleşme kavramı, özgün bir sentezle Türk tarihinde önemli yeri olan Avrupa Hun İmparatoru Attila ve Orhun Yazıtları özelinde analiz edilmektedir. Orhun Yazıtları ile Wess Roberts'in Hun Attila'nın Liderlik Sırları kitabı Türk kültürü açısından önemli kodlar taşıyan eserler arasındadır. Söz konusu eserler, aynı zamanda hem sosyologlar hem tarihçiler hem de uluslararası ilişkiler araştırmacıları için zengin araştırma konularını da barındırmaktadır. Bu makalede; Türklerin yönetsel ve toplumsal başarı anahtarları, uluslararası ilişkiler neorealist teorisindeki iç dengeleme stratejisi ve 21. yüzyılda güncelliği artan milli/sosyal bütünleşme kavramları ile birlikte analiz edilmektedir. Çalışmada milli bütünleşmenin hem güvenlik açısından hem de toplumun dirençliliğinin artmasındaki önemine mütevazı bir katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu bakımdan; ABD, Fransa ve İngiltere'nin son milli güvenlik ve strateji belgelerinde milli sosyal bütünleşme kavramına atıf yapmaları oldukça anlamlıdır. Türkler iç dengeleme stratejisi ile milli bütünleşmelerini sağladıkları zamanlarda cihan şümül bir vizyonla dönemlerinin en önemli devletleri olmayı başarmışlar, milli

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0002-2311-935X, mehmetalkanalka@yahoo.com

bütünleşmelerini sağlayamadıkları zamanlarda çok büyük zorluklar ve acılar ile karşılaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Attila'nın Liderlik Sırları, Orhun Yazıtları, İç Dengeleme, Sosyal Bütünleşme, Milli Bütünleşme

National Security and Integration Codes in the Leadership Secrets of the Hun Turk Attila and in the Orkhon Inscriptions

Abstract

In this article, the concept of national/social cohesion in the international literature is analyzed in the perspective of a case study of the European Hun Empire and Orkhon Inscriptions. Orkhon Inscriptions and Wess Roberts's Hun Attila's Leadership Secrets are among the works that carry important codes in terms of Turkish culture. At the same time, these works contain a wealth of research topics for both sociologists, historians and international relations researchers. In this article; The keys to administrative and social success of the Turks are analyzed together with the internal balancing strategy in the neorealist theory of international relations and the concepts of national/social integration, which have become more current in the 21st century. In the study, it is aimed to make a modest contribution to the importance of national integration both in terms of security and in increasing the resilience of the society. It is quite significant that the USA, France and England refer to the concept of national social integration in their latest national security and strategy documents. When the Turks achieved their national integration with the internal balancing strategy, they managed to become the most important states of their time with a world-wide vision, and they faced great difficulties and pain when they could not achieve their national cohesion.

Keywords: Leadership Secrets of Attila the Hun, Orkhon Inscriptions, Internal Balancing, Social Cohesion, National Cohesion

Giriş

2020 yılından beri sosyal bütünleşme kavramı üzerine yapılan çalışma ve araştırmalarda artış olmuştur (Holloway ve Sturridge, 2022). Sosyal bütünleşme kavramı savaşlar sonucu ülkelerini terk eden göçmenler trajedisi ile birlikte uluslararası

ilişkilerde daha görünür rağmen, kavramın kullanılması daha eskilere dayanmaktadır. Sosyal bütünleşme (social cohesion) veya Fransızların strateji belgelerinde kullanmayı tercih ettikleri milli bütünleşme (national cohesion) kavramlarının oldukça geniş kullanım alanları bulunmaktadır. Durkheim'e göre; sosyal bütünleşme toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine bağımlılığı, aralarında güçlü sosyal bağların varlığı ve de saklı bir sosyal çatışmanın yokluğudur (Fonseca, Lukosch and Brazier, 2019). Sosyal bütünleşmeyi korumak ve güçlendirmek, birçok ülke ve uluslararası topluluk için giderek daha önemli bir hedef hâline geldiği için birçok devlet ve Birleşmiş Milletler (BM) kavramı gündemlerinin üst sıralarına yerleştirdiler. Örneğin, Almanya Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung-BMZ), sosyal bütünleşmeyi gelecekteki kalkınma politikasının ana konusu haline getirirken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP), sosyal bütünleşme çerçevesi ve politikası geliştirdi (Leininger vd., 2021, s. 1). Yapılan bir çalışmanın sonucundaki bulgular, kriz durumlarıyla daha iyi başa çıkabilen, daha güçlü, daha bağlantılı ve dayanıklı topluluklar oluşturmak için sosyal bütünleşmeye yatırım yapmanın önemli bir araç olabileceği beklentisiyle tutarlı çıkmıştır (Lalot vd., 2022).

Avrupa Hun İmparatorluğu Karadeniz'den Almanya sınırına kadar olan bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Avrupa'nın en büyük güçleri arasında olan Fransa'nın başkenti Paris'e kadar ilerlemiş, Avrupa'da döneminin en güçlü devleti Roma İmparatorluğu ve Germen kavimleri ile savaşmıştır. Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın liderlik konusundaki tavsiyeleri hâlen ilgiyle okunmaktadır. *Nibelungen Destanı*, Avrupa Hun Hükümdarı Attila'nın diplomatik ve askeri dehasını dünyaya önemli bir Alman anlatısıdır (İlgin, 2021). Türklerin kültürel kodlarındaki Ergenekon destanında, önce içeride (dış müdahalelerden uzak) güçlenmenin ve beraberliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. 1980'lerden günümüze kadar ise devlet dışı aktörlerin terörizm adı altındaki mücadelesine muhatap kalan ve on binleri aşan şehit ile birlikte maddi ve manevi kayıplara uğrayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti güney komşularındaki başarısız devletlerden kaynaklanan başta göçmenler olmak üzere sorunlarla da uğraşmaya devam etmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu politik-sosyolojik durum, Avrupa Hun İmparatorluğu Attila dönemi ile günümüzdeki milli güvenlik mücadelesinde nedenleri ile temel çözüm önerilerini analiz etmek için bu makalede literatürde değişik ortamlarda kullanımı gittikçe artan sosyal bütünleşme kavramı analiz edilmiştir.

Bu makalede uluslararası literatürde yer alan milli/sosyal bütünleşme kavramı ve bu kavramın milli güvenlik için önemi konusuna da yer verilmektedir. Bu makalede 21. yüzyılın dinamiklerini anlamak adına, ABD ve İngiltere'nin son milli güvenlik strateji belgeleri ile Fransa'nın son beyaz kitabı ile Rusya-Ukrayna Savaşı yayımlanan bir strateji dokümanına da konu kapsamında yer verilmiştir. Aynı zamanda milli güvenlik sorunu olarak ele alınabilecek ulusal bütünleşmenin, milli birlik ve beraberliğin ne kadar önemli olduğunun belirtilmesi bu çalışmada hedeflenmiştir. Bu belgelerde milli/sosyal bütünleşmeye yer verilmesi ve İngiltere ile Fransa tarafından bu konunun milli güvenlik açısından en önemli unsur olarak yer verilmesinin makaleye ayrı bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

İkinci Dünya Savaşından sonraki iki kutuplu dünyada nükleer silahların caydırıcı etkisi nedeniyle konvansiyonel savaşlardan ziyade dolaylı yöntemlerin uygulandığı gayrinizami harp (unconventional)/kural dışı (irregular)/kirli (dirty) savaş gibi kavramlar uluslararası literatürde yer almıştır. Uluslararası ilişkilerde tehditler her zaman devlet aktörleri tarafından açıkça ve doğrudan değil, daha karmaşık ve dolaylı yöntemler kullanılarak, hedef ülkelerin hassasiyetleri de istismar edilerek uygulamaya geçirilebilir. Bu durum konvansiyonel düşman ordularından daha fazla tahribata da neden olabilir. Soğuk savaş döneminde büyük devletler sıcak temasa girmeden kirli savaş yöntemlerini uygulamışlardır. Toplumsal bütünleşmesini sağlayamayan devletler, yabancı güçler tarafından daha kolay hedef hâline gelmektedir. Masum sivillerin dahi katledildiği, ülkelerin hassasiyetlerinin istismar edilerek iç savaşların körüklendiği, daha da acısı ülkelerin kendi silahlı kuvvetlerinin namlularının kendi halkına çevrildiği bir asırda yaşıyoruz.

1) Teori ve Metodoloji

Uluslararası ilişkilerde akademik araştırmalarda devletler arasındaki ilişkilerde askeri güç ile ekonomik ve doğal kaynaklara ağırlık verilmiş, yazılı metinlere ve anlatılara yeterince odaklanılmamıştır (Beer, 2012). Bir açıklama ve anlama tarzı olarak anlatılar hem akademik hem de kamusal çevrelerde yoğun ilgi görmeye başlamıştır (Roberts, 2006). Tarihi süreçlerin analizi, bazı uluslararası ilişkiler teorileri için genellemelere gidilmesi yönünde katkı sağlamış olsa da hiçbirisinin entelektüel kesinliği tam olarak bulunmamaktadır (Thompson, 1992). Bununla birlikte, tarihsel anlatılardan bir kanun gibi gerçekleşme alanı oluşturabilecek teorik önermeler elde edilebilmektedir (Carr, 1986). Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı gibi; "Târîh'i *tekerrür* diye ta'rîf ediyorlar; Hiç ibret

alınsaydı, tekerrür mü ederdi?” (Ersoy, 2017) (Vurgu yazara aittir). Bu anlamda; Türkiye Cumhurbaşkanlığı sembolünde de olan Türklerin kurmuş olduğu devletlerin gerçekleşme alanı kapsamında neden yıkıldıkları ve tekrar nasıl kurulduklarının tarihi iki vaka çalışması ile ele alınmasının bazı genellemelere gidilmesi ve günümüzdeki bazı sorunlara da ışık tutması açısından faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Uluslararası ilişkilerde vaka analizi (örnek olay incelemesi) yöntemi nitel araştırmalar olarak belge incelemesi ve içerik analizine imkân vermesi nedeniyle tercih edilen yöntemler arasındadır (Süleymanoğlu Kürüm, 2021). Tarihi örnekleri günümüzdeki kavramlar ile sunmak ve literatüre katkı sağlamak adına özgün karşılaştırmalı vaka çalışmaları kapsamında faydalı çalışmalar sağlamak ve elde edilen bulgular ile tarihteki kodları günümüze taşımak bu çalışmanın en önemli amacıdır. Bu makalede Türklerin yönetsel ve toplumsal başarı anahtarları uluslararası ilişkiler neorealist teorisi ve 21. yüzyılda güncelliği artan milli/sosyal bütünleşme kavramları ile birlikte analiz edilmiştir. Çalışmada hem bir güvenlik sorunu olarak ele alınabilecek milli birlik ve beraberliğin, hem de toplumu bir arada tutmak için adaletin, liyakatin, bireylere saygı ile bireylerin haklarının korunmasının ne kadar önemli olduğunun belirtilmesi de hedeflenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve İngiltere'nin son milli güvenlik ve strateji belgelerinde milli sosyal bütünleşme kavramına atıf yapmaları oldukça anlamlıdır. Fransa tarafından tercih edilen milli bütünleşme teriminin ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel ve tarihi kodlarına daha uygun olduğunu değerlendiriyorum. Türkler iç dengeleme stratejisi ile milli bütünleşmelerini sağladıkları zamanlarda cihan şümul bir vizyonla dönemlerinin en önemli devletleri olmayı başarmışlar, milli bütünleşmelerini sağlayamadıkları zamanlarda çok büyük zorluklar ve acılar ile karşılaşmışlardır. İç dengeleme stratejisi için milli bütünleşme temel şartlardan birisini teşkil etmektedir. Bu makalede her iki kavram arasında bir köprü oluşturularak milli güvenlik için ulusal bütünleşmenin şart olduğu ve bunun iç dengelemeye katkı sağlayacağı ve bu kapsamdaki tarihi anlatılar üzerinden verilen kodlar ile uyumlu olup olmadığı analiz edilmiştir.

İç dengeleme, dış dengeleme, beka ve öz yardım kavramları uluslararası ilişkiler neorealizm teorisinin temel kavramlarından. Neorealizme göre devletlerin temel önceliği beka, güvenlik ve bağımsızlıktır, bunun için de devletlerin öz yardım kapsamında kendi kendilerine yeterli olmaları gerekmektedir (Schroeder, 1994, s. 109). Neorealistler hem teorilerini geliştirirken hem de geleceğe yönelik öngörülerde bulunurlarken tarihi verileri inceleyerek bazı sonuçlara

ulaşmışlardır (Schroeder, 1994, s. 130). Waltz, güç dengesi teorisini iç çabalar (ekonomik ve askeri gücünü artırmak, akıllı stratejiler geliştirmek) ve dış çabalar (müttefiklerini güçlendirmek ve geliştirmek veya rakibini zayıflatmak) olmak üzere iki kategoride açıklamaktadır (Waltz, 1993). Aynı kitabında Waltz, Galtung'dan bahsederek Galtung'un zenginlerin fakirleri istismar ettiğine ve zayıflattığına, onların ekonomik kalkınmalarını engellediğine ve hem içeriden hem dışarıdan bölünmüş olarak tuttuklarına inandığını belirtmiştir (Waltz, 1993, s. 32). Waltz'a göre iç dengeleme dış dengelemeden daha somut ve güvenilirdir (Waltz, 1993, s. 162). Uluslararası ilişkiler realist teorisinin kalbinde güç dengesi kavramı bulunmaktadır (Nexon, 2009). Güç dengesinin bir çeşidi olan iç dengeleme ulusal kaynaklarla savunma kabiliyetini artırmaktır (Lieber ve Alexander, 2005). Sadece askeri gücün artırılması, insan kaynaklarının ve kültürel zenginlikler ile toplumsal huzurun ihmal edilmesi en iyi çözüm noktasına ulaşmayı engelleyen hususlar arasında sayılabilir. İç dengeleme devletlerin sosyal, ekonomik, teknolojik ve doğal kaynaklar gibi potansiyel gücünü savunma gücüne dönüştürmesiyle ortaya çıkmaktadır (Lieber ve Alexander, 2005). Christensen ise milli politik güç konseptini geliştirmiştir, buna göre devleti yöneten liderlerin temel görevi güvenlik politikaları inisiyatifleri kapsamında milletin insani ve maddi kaynaklarının hareket geçirilmesidir (Christensen, 1997, s. 11). Milli güç unsurlarının mobilize edilmesi için amaç birliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bunun için de toplumun bütün fertlerinin hem kendi aralarında hem de devlet kurumları ve yöneticileri tarafından saygın bireyler olarak yaşamalarının sağlanması gerekmektedir. Bu konu ihmal edildiğinde, özellikle kriz ve savaş zamanlarında adeta toplumdaki şikâyetler su üstüne çıkarak devletlerin önce başarısız devlet olması daha sonrasında ise çoğunlukla yıkılması sonucunu getirmektedir. Türkiye'nin güney komşusu olan Irak ve Suriye'de yaşananlar, etnik farklılıkları olan iki devletin belirli inanç grubuna sahip gruplarının devlet yönetimindeki etkin konumlarının maruz kaldıkları dış askeri müdahale ve iç savaşlar sonucu ortadan kalkmasına ve sonrasında ise başarısız devletler (failed states) olmalarına neden olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanlığı Forsundaki 16 yıldız, tarihteki 16 Türk Devletini temsil etmektedir ve bu devletler arasında Avrupa Hun İmparatorluğu ile Uygurlar Devleti de bulunmaktadır. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun büyük lideri Attila'nın liderlik sırlarını açıklayan tarihi anlatıları ile kendilerinden sonraki nesillere Türk devlet ve toplum geleneğinin kodlarını Orhun Yazıtları ile ileten Uygurların iki büyük lideri olan Bilge ve Kül Tigin Kağanlar ile bilge vezir Tonyukuk adına yazılı metinleri

milli/sosyal bütünleşme ve neorealizm iç dengeleme teorisi kapsamında analiz edilmiştir.

2) Milli/Sosyal Bütünleşme

Sosyal bütünleşme kavramı hem akademik çevrelerde hem de siyasette önem kazanmaya başlayan bir kavram olmuştur (Chan, To ve Chan, 2006). Sosyal bütünleşme hem zenginlik, etnik köken, ırk ve cinsiyet çatışması gibi sosyal çatışma ortamının olmaması, hem de güçlü sosyal bağların mevcudiyeti olarak tanımlanmıştır (Fonseca, Lukosch ve Brazier, 2018). Başka bir kaynakta ise istikrarlı bir demokrasi için sosyal bütünleşme, toplumdaki sosyo-ekonomik parçalanmışlığın ve eşitsizliğin azaltılması ile çoğulcu yurttaşlığın güçlendirilmesi olarak ifade edilmiştir (Cuellar, 2009). Gough ve Olofsson (1999, s. 1)'a göre ise, temel amaç toplumsal bütünleşme ile sosyal dışlama temalarını birleştirmektir. Toplumsal bütünleşme kavramı sosyal bilimler literatüründe çoğunlukla mülteciler, etnik azınlıklar gibi sosyolojik yapıları tanımlamada kullanılmaktadır. Bollen ve Hoyle (1990) ise konuya algılanan bütünleşme kavramı üzerinden psikolojik bir katkı da sağlamışlardır. Bu kavram, Prof. Stephen Walt'un tehdit dengesi fonksiyonundaki algılanan tehdit kavramına benzer şekilde olgulardan ziyade duygusal ve sübjektif bir mahiyettedir. Devletler kendi sübjektif tehdit algılarına göre güvenlik politikalarını ve ittifaklarını şekillendirmektedirler. Örneğin; nükleer silahlar bir tehdit olmasına rağmen, ABD'ye göre nükleer devletler İngiltere ve Fransa tehdit olarak algılanmazken, diğer nükleer güçler olan Çin, Rusya Federasyonu ve Kuzey Kore tehdit olarak kabul edilmektedir.

1990'larda sosyal bütünleşme araştırmalarında, ABD'li akademisyenler ortak değerler, güven ve sosyal ağlara odaklanırken, Avrupalı araştırmacılar eşitsizlik ve sosyal haklara erişim konuları üzerinde durmuşlardır (Leininger vd., 2021, ss. 2-3). Sosyal bütünleşme, toplum üyeleri ile toplumu bir arada tutan devlet arasındaki dikey ve yatay ilişkileri ifade eder. Sosyal bütünleşme, güven, kapsayıcı bir kimlik ve ortak fayda için iş birliğini içeren bir dizi tutum ve davranışsal tezahür ile de karakterize edilebilir (Chan vd., 2006). Genel anlamda sosyal dışlanma, belirli grupları toplumların sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yaşamına tam katılımdan dışlayan toplumsal ve kurumsal süreçleri ifade eder (Narayan, 1999, s. 4). Sosyal dışlanma ve sosyal sermaye terimleri arasında örtüşmeler vardır. Öyle ki; her ikisi de siyasi karar verme dâhil olmak üzere karar verme sürecine katılımı veya dâhil olmayı içerir ve her ikisi de analitik olarak dahil edilen veya

dışlananlara odaklanır (Narayan, 1999, s. 5). Sosyal bütünleşme, güvenin temel bir bileşen olduğu toplumlardaki *birliktelik duygusunun* ortaya çıkma derecesi olarak anlaşılabilir (Delhey vd., 2018). Sosyal bütünleşmeye yönelik uluslararası literatürdeki artan ilgi, çoğunlukla etnik-kültürel çeşitliliğin artması, zengin ve fakir arasındaki gelir düzeyindeki uçurumun açılması gibi kronik ve radikal toplumsal değişimler nedeniyle ulusal bütünlüğün zedelenmesi endişelerinden kaynaklanmaktadır (Wilkinson ve Pickett, 2018). 2008 mali krizi ve sonraki üç yıldaki Avro krizi özellikle kapitalist Batı ülkelerinde bu endişeleri daha da artırdı (Delhey vd., 2018). Bütünleşmenin azalmasına dair popüler izlenim, çağdaş toplumlardaki yaygın toplumsal rahatsızlık anlatısıyla da örtüşmektedir (Eckersley, 2011). Corona krizinde yaşanan tecrit ve aşırı ulaşım sorunu bu rahatsızlığı ve ekonomik uçurumu daha da derinleştirmiştir. Eşitsizliğin yüksek olduğu yerlerde, insanların geleceğin aydınlık görüldüğüne inanma olasılığı daha da azalmakta ve kaderlerinin kendi ellerinde olduklarına inanmaları için daha da az nedenleri olmaktadır (Uslaner ve Brown, 2003). Milli bütünleşmenin hem yatay hem de dikey boyutları bulunmaktadır ve her iki boyut aslında toplumsal bütünleşmenin ortak anahtarlarıdır. Yatay ulusal bütünleşme, toplumdaki bireyler ve topluluklar arasındaki yatay bağlantıları kapsarken, toplumu oluşturan bireylerin ve toplulukların kurumlar ve yöneticiler ile ilişkiler dikey bütünleşmeyi temsil etmektedir (Delhey vd., 2018). Kurumsal güven veya siyasi güven, insanların hükümetlerine duydukları güveni ve hükümeti ve bağlı kurumları ne ölçüde güvenilir, güvenilir, adil ve yetkin gördükleri anlamına da gelmektedir (Levi ve Stoker, 2000). Düşük düzeydeki siyasi güven, vatandaşlar ve kurumları arasında gerilime yol açabileceğinden, sosyal bütünleşme için bir tehdit de oluşturmaktadır (Bottoni, 2018). İngiltere ulusal bütünleşme politikası ve uygulaması, 2001'den 2010'a kadar, farklı etnik topluluklar arasındaki yerel alanlardaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla başlatıldı ve 2010'da daha geniş bir kavram olan büyük toplum kavramına doğru evrildi (Lalot vd., 2022). Bu nedenle İngiltere'nin analiz edilen milli strateji belgesinde bu kavrama yer verilmesi tesadüfi değildir.

Sosyal bütünleşme kavramı hem toplumların hem şehirlerin hem de milletlerin dayanıklılığını artırmaya yönelik çalışmalarda sıklıkla yer almaktadır. Toplumsal bütünleşmenin önemi fark edilerek milli güvenlik strateji belgelerinde de yer alması sağlanmıştır. Öyle ki; İngiltere'nin 2021 tarihinde yayımlanan *Rekabetçi Bir Çağda Küresel Britanya: Güvenlik, Savunma, Kalkınma ve Dış Politikanın Bütünleşik İncelemesi* (Global Britain in a Competitive age: The Integrated Review of

Security, Defence, Development and Foreign Policy) başlıklı stratejik güvenlik belgesinde sosyal bütünleşme kavramı üç yerde geçmektedir (UK Cabinet Office, 2021). Devlet kaynaklı tehditlerin gittikçe arttığı ve sosyal bütünleşmeyi de hedef aldıklarının belirtilmesinden (UK Cabinet Office, 2021, s. 70) sonra İngiltere'nin birinci hedefinin milli dayanıklılığı artırmak olduğu ve sosyal bütünleşmenin de milli dayanıklılığın bir ögesi olduğu vurgulanmıştır (UK Cabinet Office, 2021). Söz konusu belge, Corona ve ekonomik sürecinde aynı zamanda yoğun mülteci ve göçmen krizinin yaşandığı bir zamanda yazılmış olduğu için anlamlıdır.

ABD Başkanı Biden tarafından 2021 yılında yayımlanmış ABD'nin milli güvenlik strateji belgesinde ise; ABD'nin gücünün dayanışma çemberinin genişletilmesi, yüklerin paylaşılması çabalarının birleştirilmesi ile çoğalacağı ve dâhil edici ekonomik büyüme ile sosyal bütünleşme taahhüdü de belirtilen konular arasındadır (The White House, 2021).

2013 yılındaki Fransa'nın Savunma ve Milli Güvenlik Belgesi olan *Beyaz Kitabı*'nda sosyal bütünleşme terimi yerine milli bütünleşme ifadesi kâderde ortak vizyon şeklinde kullanılmıştır (France Presidency, 2013). Aynı dokümanda Fransa'nın bağımsızlığının her şeyden önce ve en önemlisi olarak milli bütünleşmeye ve dinamik bir ekonomiye bağlı olduğu vurgulanmıştır (France Presidency, 2013). Fransa'nın Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra yayımlanan 2022 Yılı Stratejik Gözden Geçirme Raporu'nda ikinci stratejik hedef olarak bütün ve dirençli Fransa başlığı altında; Fransa'nın, askeri veya bilgi manipülasyonu, iklim değişikliği, kaynakların talan edilmesi, salgın hastalıklar, vb. konvansiyonel olmayan muhtemel tüm güvenlik sorunları karşısında dayanıklılığını güçlendirmesi gerektiği ve bunun için de ulusal bütünleşmenin sağlanmasının önemi vurgulanmıştır (The General Secretariat for Defence and National Security, 2022, s. 35). Savunma zihniyetine sahip bir nüfus ile planlama ve kriz yönetiminde deneyimli yetkililer arasındaki bu sinerji, güvenlik, ekonomi, istihdam ve ulusal bütünleşme alanlarında milli direncin güçlendirilmesini mümkün kılacaktır (The General Secretariat for Defence and National Security, 2022, s. 36).

ABD, İngiltere ve Fransa gibi ileri demokratik Batı ülkelerinde herhangi bir savaş tehlikesi veya iç savaş olasılığı yokken bile sosyal bütünleşmeye verilen bu önem, demokrasinin sorunlarını da teyit niteliğindeki verilerdir. Demokrasiler halkın yönetime seçimler vasıtasıyla katılması ve egemenliğin millete ait olduğu temelindeki yönetim şekli olmasına rağmen, zamanla özünden uzaklaştırılarak seçimler sonucu halkın yaklaşık yarısının bir sonraki seçime kadar

dışlandığı veya ihmal edildiği yapılara da bürünebilmektedir. Bunu önlemek maksadıyla kritik konularda değişik yasama mevzuatlarına göre farklı ülkelerde referandum uygulaması bir araç olarak kullanılmaktadır. Örneğin İsviçre'de vatandaşlığa geçmek isteyen her birey için dar bölgelerde halka mektupla referandum uygulaması mevcuttur. Kritik konularda referandum uygulaması, katılımcı ve en demokratik uygulamadır. Özellikle yoğun göçmen olarak sosyal bütünleşme ihtiyacı olan ülkelerde konuyla ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında Kanada da yer almaktadır. Jenson (1998), referandum kampanyalarında ve seçimlerde yaşananların geleceğe yönelik olumsuz etkileri olduğunu, algılanan korku, bölünme ve düşmanlığın aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi azalttığını da belirtmiştir. Bu hususlar toplumdaki kutuplaşmaya neden olan konular arasında referandum ve seçimler gibi demokrasinin temel araçlarının belirtmesi bakımından oldukça önemlidir (Jenson, 1998). Aynı yazıda sosyal bütünleşmenin boyutları aidiyet-soyutlanma, dâhil etmedışlama, katılım sağlama-dışarıda bırakma, tanıma-reddetme, meşruiyet-kanuna aykırılık gibi zıt kavramlarla beş grupta belirtilmiştir (Jenson, 1998).

3) Avrupa Hun İmparatorluğu ve Attila'nın Liderlik Sırları

İstanbul'un fethinden 1000 yıl önce hayatını kaybeden Avrupa Hun İmparatoru Attila, Avrupa'nın en önemli güçleri olan Doğu Roma İmparatorluğu ile Batı Roma İmparatorluğunu vergiye bağlamış önemli bir liderdir. Osmanlı İmparatorluğundan farklı olarak, Hunlar hem bugünün İtalya, Fransa ve hem de Almanya topraklarında üstünlüklerini kabul ettirmeyi başarmışlardır. *Niebelungen Destanının 'Niebelunlar Hunlara Giderken'* bölümünde:

Korkmadan yolculuğa çıkınız. Etzel (Attila) sizlere daha önce hiç kimsenin göstermediği saygıyı gösterecek... Hunlar! Benim dostluk tavsiyelerimi dinlesinler: Sizler Burgundlular gibi yalan dolan bilmezsiniz.

ifadeleri oldukça önemlidir (İlgin, 2021).

Avrupa Hun İmparatoru Attila ile Bizans İmparatorluğu ile arasında 434 yılında imzalanan Margos (Margus) Antlaşmasının 3. maddesine göre; "Bizans, Hun hâkimiyetindeki kavimlerle hiçbir şekilde iş birliği kurmayacaktır." Maddesi oldukça anlamlıdır. 442 yılındaki Bizanslıların da Margus Antlaşmasına aykırı olarak Akatzir/Ak-Hazarlar'ın isyanı dış desteklerine rağmen Hunlar tarafından bastırılmış ve ilerleyen dönemde Bizans İmparatorluğu ile

tekrar savaşılmış, 447 yılında ordularıyla Tuna'yı geçen Attila, Sofya ve Filibe'yi aldıktan sonra İstanbul'u kuşatmak üzere Büyük Çekmece'ye kadar ilerlemiştir.

Türklerin öncelikle iç cepheye önem vermesi ve dış güçlerin kendi birlik ve beraberliğine yönelik olası faaliyetlerini anlaşma ile sınırlandırması stratejik bakımdan oldukça önemli ve temel şart olarak değerlendirilebilir. Türkler tarih boyunca dışarıya karşı daima öz yeterli olmaya büyük önem vermişlerdir. Bunun en önemli şartı olarak da milli birlik ve beraberliğin sağlanmasına önem verilmesi Attila tarafından liderlik stratejisi olarak başarı ile uygulanmıştır. Attila Avrupalılar tarafından devlet ve ordu yönetimindeki üstün mahareti ve liderlik vasıflarıyla günümüze kadar ilgi odağı olmayı başarmıştır (Ahmetbeyoğlu, 2019, s. 16). Avrupalılar Attila'yı Tanrı'nın kırbağı olarak olumsuz manada ötekileştirerek başarısızlıklarını sübjektif bir algı ile örtmeye çalışmıştır (Ahmetbeyoğlu, 2019). Attila her ne kadar Batı tarafından Tanrı'nın kırbağı olarak olumsuz bir şekilde itham edilse de en acımasız eleştirenler bile ufkunu, askeri dehasını, devlet idaresindeki üstün becerilerini inkâr etmezler (Ahmetbeyoğlu, 2017). Attila'nın yerel kavimlerden bir bürokrasi oluşturma çabası Türk tarihinde ender görülen bir yaklaşımdır ve liyakat bakımından oldukça değerlidir. Batı Attila hem iç hem de dış rekabetin yoğun olması nedeniyle orduyu yöneten komutanların her iki rekabeti de hafife almadan çok çalışmaları gerektiğini ve savaşçıların görevlerini yerine getirmeye meyilli olmadıkları mevkilere getirilmemesi gerektiğini vurgulayarak liyakatin önemine dikkat çekmiştir (Yılmaz, 2016, ss. 155-56). Türk Devlet töresinde büyük kardeşin tahta çıkması kesin bir hüküm değildir ve liyakate verilen önem kapsamında en liyakatli şehzadenin tahta çıkması esastır (Ahmetbeyoğlu, 2001, ss. 60-61). Liyakate bir örnek de merkezi idaredeki kağandan sonra gelen aynı zamanda orduya da komuta eden başvezirin kağan soyundan olması gerekmediğidir (Ahmetbeyoğlu, 2001, s. 150). Nihai gayesi dünya hâkimiyeti olan Attila, dönemin en büyük güçleri Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları ile mücadeleye girişmeden önce Fin ve Türk asıllı boyları kontrol altına alma stratejisini izledi ve uygun fırsatları kollamaya başladı (Ahmetbeyoğlu, 2001, s. 68). Bu stratejisi neorealizmin varsayımları arasında olan ve kardeş kavgalarını önleme kapsamında iç dengeleme stratejisi ile uyumludur. Attila'nın ölümü sonrası yerine liderlik vasfı Attila gibi olmayan varislerin taht kavgalarının da etkisiyle zayıflayan merkezi idareye karşı isyanlar ile devletin kısa sürede yıkılmıştır (Ahmetbeyoğlu, 2001, s. 116). Hunların devlet yönetimi ademi merkeziyetçiydi ve devlet güçlü iken sorun yaratmayan bu

husus liderlerin ve devletin zayıf kaldığı durumlarda yıkılışın ana nedenleri arasında gösterilmektedir (Gedikli, 2021, s. 60).

Roberts'in Attila'nın Liderlik Sırları Kitabından, makalenin inceleme alanına giren alıntılar derlenerek özet olarak aşağıda sunulmuştur;

Attila'nın Hunların kralı olarak görevi boylar arasındaki birliği sağlayacak yeni bir moral ve disiplin aşılmasıdır (Roberts, 1989, s. 35). Birliğin temeli moral ve disiplinden geçer; disiplin baskı demek değildir, aynı zamanda fertlerin haklarının kaybolması manasına da gelmeyip, fertlerin öz güvenlerinin sağlanması ile morale de katkı sağlar (Roberts, 1989, s. 36). Boylar arasında birliği sağladığımız zamanlar olmasına rağmen, bazı boylar bu birliği kenara koyarak yabancı devletler tarafından satın alınmıştır (Roberts, 1989, s. 35). Birlik ruhu bütün Hunların ana prensibi olmalıdır, bölündüğümüz zaman kolaylıkla yabancı devletlerin tebaası konumuna düşeriz (Roberts, 1989, s. 43). Sadakat, adanmışlık ruhu her yerde güven, konfor ve barışa katkı sağlamalı, bunlar olmadan geniş kitlelere yayılan memnuniyetsizliği ortadan kaldıramaz, amaçsızca oyalanır dururuz (Roberts, 1989, s. 38). Atilla Roma İmparatorluğunu da analiz ederken kitapta geçen şu analizi yapmıştır. Roma İmparatorluğundaki bozulma çoğunlukla sadece yönetme arzusu olan göz alıcı fakat içi boş yaşam süren liderlerinden kaynaklanmaktadır ve bunlar milli hedeflerini de kaybetmişlerdir (Roberts, 1989, s. 61). Bu liderler yönetimde kalmak için birlik için hedefler ile liyakati bir kenara bırakmışlar ve de onların liderlikleri de zayıflatılmış kurumlar ile sığ sadakate dayanmaktadır (Roberts, 1989).

Buna cevaben Hunları nitelerken ise; Hunların gizemli bir birlikteliği sağlayan güçlü gelenekleri olan genç bir millet olduğunu, ortak kaderleri için daha iyi hizmet etmek adına bu değerlerin kalıcı ve güçlü bağlar olarak kullanılmasına vurgu yapmıştır (Roberts, 1989, s. 61). Düşmanlarımızı bir gaye için seçmeliyiz, kral bile olsanız herkesin sizinle aynı düşüncede olmasını beklemeyin, boylarınızın içindeki veya dışındaki dostça karşıtıklardan verimli sonuçlar elde edebilirsiniz ve her muhalifi düşmanlaştırmayın, düşmanınızın gücünü ne kadar büyük veya küçük olursa olsun asla hafife almayın, çünkü günün birinde size karşı savaşabilir (Roberts, 1989, ss.57-58). Geçmiş analiz etmeyi asla ihmal etmeyiniz, geçmişin hasta ve disiplinsiz stratejilerini bir yana bırakıp geleceğe hazırlanmak için iyi tanımlanmış bir hedef doğrultusunda Hunların birliğini sağlamak için yeni politikalar ve uygulamalar planlamalıyız (Roberts, 1989, s. 95).

Yukarıdaki tüm yazılanlar analiz edildiğinde; her şeyin temeli realizmde iç dengeleme olarak ifade edilen bütün sosyal

ve maddi güçlerin ortak bir gaye doğrultusunda çalışmasını esas alan birlik ve beraberlikten geçmektedir. Bu aynı zamanda toplumun bütün bireylerine saygı göstermek, adalet, barış ve refahı getirmekle de yakından bağlantılıdır. Attila yönetici olarak görevinin boylar arasındaki birliği sağlamak ve bunun için yeni bir moral aşılaktan bahsetmiştir. Attila, birlik ruhunun bütün Hunların ana prensibi olması gerektiğini ifade ederek, aksi takdirde dış güçler tarafından bazı boyların satın alınarak birliğin bozulduğunu vurgulamıştır. Bu durum Attila'nın hiç hoşlanmadığı bir durumdur. Fertlerin öz güvenlerinin yüksek olması gerektiği ve haklarının kaybolmaması gerektiği de çok önemli bir tavsiyedir. Hem fertlerin haklarının korunması ve öz güvenli olması hem de Hunları oluşturan boylar arasındaki birliğin sağlanması sosyal bütünleşme kavramının yatay boyutu ile uyumludur. Attila, kral bile olsanız, herkesin sizinle aynı düşüncede olmasını beklememe ve hatta bu karşıtlıklardan faydalanma tavsiyesi ise fertler ve boylar ile yönetici arasındaki sosyal bütünleşmenin dikey boyutuna dikkat çekmektedir. Milli bütünleşmenin kurumlara ve yöneticilere duyulan güvensizliğine kapsamında dikey boyutuna yönelik olarak ise Roma İmparatorluğu'nun yönetici ve kurumları kötü örnek verilmiştir. Bu kapsamda, Roma'nın sırf yönetimde kalmak için liyakati bir kenara bıraktıkları, bu yüzden sadece sadakate dayalı yöneticiler ile kurumların zayıflatıldığını belirtmiştir. Her yerde güven ve konforun sağlanması ve geniş kitlelerdeki memnuniyetsizliğin giderilmeden hiçbir şey yapılamayacağı vurgusu ise eşitsizliğin ve haksızlıkların giderilmesine yönelik oldukça değerli ve anlamlı bir uyarıdır. Attila, birlikte yaşama ve büyük toplum hedeflerine yönelik olarak da geleceğe hazırlanmak için iyi tanımlanmış bir hedef doğrultusunda Hunların birliğini sağlamak için yeni politikalar ve uygulamalar planlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu tavsiyeler hem İngiltere hem Fransa hem de UNDP'nin strateji belgelerinde belirtilen hususlardır.

4) Göktürkler ve Orhun Yazıtları

Türk tarihinin en eski yazılı belgeleri olan Bilge Kağan ve Kül Tigin abideleri Orhun Nehri yakınlarında bulunduğu için Orhun Yazıtları olarak isimlendirilir ve bunlardan Kül Tigin Anıtı 732 yılında, Bilge Kağan Anıtı ise 735 yılında dikilmiştir (Tekin, 1998, s. 10). Orhun Abidelerinde devletin çöküşü üç ana nedene bağlanmaktadır. Bunlar dış sebep olarak Çin ve iç sebepler olarak Türk Milletindeki başta kardeş kavgaları ve iç isyanlar olmak üzere kötü huylar ile liyakatsizliktir. Türk Milletinin dış sebeplerden daha çok iç nedenlerden dolayı ve

yazıtlardaki ifadesi ile kötü huyundan vazgeçmemesi ve devletinin yasalarını bozmasının yıkılmanın aslı nedeni olduğu şu şekilde ifade edilmektedir; “Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe (ey) Türk halkı (senin) devletini, yasalarını kim yıkıp bozabilirdi. (Ey) Türk halkı (kötü huyundan) vazgeç ve nadim ol” (Mert ve Albayrak, 2013, s. 90). “Türk beyleri Türk unvanlarını bıraktı” (Mert ve Albayrak, 2013, s. 94). Türk Devletlerinin kendi aralarındaki mücadelelere ve isyanlara Orhun Yazıtlarında detaylı olarak yer verilmektedir (Taşağıl, 2004, s. 4). Bilge Kağan'ın 734'te ölümü sonrası başarısız liderler ile devlet idaresi neticesinde zayıflayan ikinci Göktürk Devletini Karluk, Uygur ve Basmıl gibi yine Türk boyları yıkmıştır (Taşağıl, 2004, s. 4). Liderin yetersiz olmasının bürokrasiyi de yetersiz yapacağı, bu ikisinin iç çekişmeler ve ayrışmalar sonucu merkezi idarenin zayıflamasına yol açacağı, nihayetinde dış güçlerin bunu istismar edeceği Kül Tigin Yazıtlarının doğu yüzünde şu şekilde ifade edilmektedir;

Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur. Buyruğu da bilgisizmiş tabî, kötü imiş tabî. Beyleri milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi ise birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış (Şanlı ve Köç, 2021, ss. 57-58).

Bilge Kağan sonrası devletin kısa sürede yıkılması süreci tıpkı Avrupa Hun İmparatorluğunun Attila sonrası kısa sürede yıkılması ile benzerlikler taşımaktadır. Güçlü bir liderin liyakate ve sosyal bütünlüğünü yine güçlü bir ordu ile sağlayarak topraklarını genişletmesi, güçlü lider sonrası bilgisiz ve kötü liderlerin taht ve kardeş kavgaları ile merkezi idarenin zayıflamasına neden olduğu, devletin ehil kadrolar yerine sadakate dayalı kadrolar ile yıkıma doğru sürüklendiği sonucuna varılmaktadır. Bu aşamada ise dış güçler devreye girmektedir. Devleti yıkan dış etken olan Çin'in hilelerinin iç nedenleri istismar ederek Türk Milletinin devletlerini yıkıma sürüklediği ise şu şekilde ifade edilmektedir;

Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı, kurduğu devletini elinden çıkarıvermiş. (Mert ve Albayrak, 2013, s.106). [...] Cariye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve adetlerini bırakmış halkı atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş (Mert ve Albayrak, 2013, s. 107).

Türk Milleti'nin dış tehditlerden korkmadığı veciz bir şekilde üstte gök çökmedikçe, altta yer delinmedikçe Türk devletleri ve yasalarının bozulamayacağı belirtildikten sonra, dönemin dış gücü Çin'in hem fertler arasındaki yatay milli bütünleşmeyi hem de halk ile yöneticileri arasındaki dikey bütünleşmeyi bozduğu için kardeş kavgaları ile devletin yıkıldığı vurgulanmıştır. Milli bütünleşmenin temeli olan güven ve inanç kavramlarının hile ile ortadan kaldırıldığı da metinlerden anlaşılmaktadır. Milletin bir arada olmasını sağlayan tutkal görevindeki Türk örf ve ananelerinin terk edildiği, Türk beylerinin Türk unvanlarını bıraktıkları ve halkın bağımsızlığını kaybettiği ve kul olduğu da sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Orhun Yazıtlarındaki, yani Türk Milletinin kültürel kodlarındaki; “Türk beylerini, milletini [...], zahmet çektirmeyin, incitmeyin” tavsiyesi oldukça anlamlıdır (Ergin, 2019, s. 41). Diğer önemli bir eser olan Kül Tigin Yazıtlarının güney yüzünde ise “İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış” (Şanlı ve Köç, 2021, s. 58), ifadeleri liyakatin ve ehil insan kaynaklarının ne demek olduğunu, toplumdaki insan kaynaklarının tamamını değerlendirmenin gerekliliğini ve maalesef dış güçlerin liyakat sahibi insanları nasıl kardeş eliyle tasfiye ettiğini en güzel şekilde tasvir etmektedir. Tonyukuk Yazıtlarında da milli birlik ve beraberlik ile sosyal bütünleşme çok berrak şekilde açıklanmıştır; “Kendi içi dıştan tutulmuş gibiyiz. Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. İnce yoğun olsa kırmak zor imiş” (Atabey, 2015). Türk Milletinin tanzim edilmesine ve fakirin zengin edilmesine yönelik olarak ise Bilge Kağan Doğu yüzünde yer alan; “Oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi. Fakiri zengin kıldı...” (Şanlı ve Köç, 2021, s. 61) ve Kül Tigin güney yüzünde yer alan; “Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım” (Şanlı ve Köç, 2021, ss. 57-58) ifadeleri de günümüz Türkiye Cumhuriyeti için de güzel temel çözüm önerileri sunmaktadır. Toplumsal dayanışmanın gelişmesi için zengin ve fakir ayrımındaki makasın da daralması büyük önem arz etmektedir. Bu tarihi ve kültürel kodlar aslında her şeyi çok güzel özetlemektedir. Eğer toplumsal ahenk ve bütünleşme olmadığı takdirde, bu hassasiyetin dış cephenin güçleri tarafından hileler ve dolaylı yöntemler ile istismar edilerek bağımsızlığını dahi kaybedebileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu makalede Türklerin yönetsel ve toplumsal başarı kodları, uluslararası ilişkiler neorealist teori ve 21. Yüzyılda

güncelliği artan milli/sosyal bütünleşme kavramları ile birlikte analiz edilmiştir. Çalışmada literatürde değişik ortamlarda kullanımı gittikçe artan milli/sosyal bütünleşme kavramı milli güvenlik ile birlikte incelenmiştir. Bu kapsamda, ABD, İngiltere ve Fransa'nın son milli güvenlik ve strateji belgelerinde milli/sosyal bütünleşme kavramına atıf yapmaları oldukça anlamlıdır. Fransa, bağımsızlığının her şeyden önce ve en önemlisi olarak milli bütünleşmeye ve dinamik bir ekonomiye bağlı olduğunu vurgulamıştır. Sosyal bütünleşme, toplum üyeleri ile toplumu bir arada tutan devlet kurumu arasındaki hem dikey hem de yatay ilişkileri ifade etmektedir. Sosyal bütünleşme, güven, kapsayıcı bir kimlik ve ortak fayda için iş birliğini içeren bir dizi tutum ve davranışsal tezahür ile de karakterize edilebilir.

Türk dünyasında sosyal bütünleşmenin ve milli dayanışmanın kültürel kodlarına incelenen her iki vaka analizinde de rastlanmaktadır. İncelenen kavramlar her ne kadar yeni kavramlar gibi görünse de söz konusu kavramların aslında yeni olmadığı ve Türk Milletinin tarihi ve kültürel kodlarında bulunduğu bu çalışmada incelenen tarihi anlatılar ve yazıtlar üzerinden teyit edilmiştir.

Attila'nın Liderlik Sırları ile Orhun Yazıtları birlikte değerlendirildiğinde; Türklerde milli bütünleşme konusunda tarihi ve kültürel kodların yüzyıllar öncesinden çok güzel betimlendiği ve bir patika bağımlılığı (path dependency) olduğu sonucuna varılmıştır. Eğer toplumsal ahenk ve bütünleşme olmadığı takdirde, bu hassasiyetin dış cephenin güçleri tarafından hileler ve dolaylı yöntemler ile istismar edilerek bağımsızlığını dahi kaybedebileceği de önemli bulgular arasındadır. Türklere öncelikle iç cepheye önem vermesi ve dış güçlerin kendi birlik ve beraberliğine yönelik olası faaliyetlerini sınırlandırması stratejik bakımdan oldukça önemli ve temel şart olarak değerlendirilebilir. Türklere tarih boyunca dışarıya karşı daima öz yeterli (self help) olmaya büyük önem vermişlerdir. Bunun en önemli şartı olarak da milli birlik ve beraberliğin sağlanmasından geçmektedir. Hem Hunlar hem de Göktürkler devlet ile kâim olmuşlardır ve devlet milli bütünleşme ve sosyal dayanışma için düzenleyici bir tutkal görevi üstlenmiştir. Milli bütünleşme, iç dengeleme stratejisi için temel şartlar arasındadır ve bu özellik Türk tarihinin devamlılık arz eden idari ve sosyo-kültürel mirasıdır. Türklere iç dengeleme stratejisi ile milli bütünleşmelerini sağladıkları zamanlarda cihan şümül bir vizyonla dönemlerinin en önemli devletleri olmayı başarmışlar, milli bütünleşmelerini sağlayamadıkları zamanlarda çok büyük zorluklar ve acılar ile karşılaşmışlardır. Bu makalede her iki kavram arasında bir köprü oluşturularak

milli güvenlik için ulusal bütünleşmenin şart olduğu ve bunun iç dengelemeye katkı sağlayacağı da tespit edilmiştir.

Orhun Yazıtlarındaki veriler analiz edildiğinde; tarihin belirli dönemlerinde rütbeleri ve insanları hafife alma ve liyakatten ziyade sadakate verilen aşırı önemin daha büyük zararlara yol açtığı ve de tekrar güçlü olmak için milli bütünlüğün bir süreç içerisinde zararları telafi etmek için harekete geçtiği ifade edilebilir. Sadece yöneticilerin değil toplumun bütün bireylerinin de doğru olması sosyal bütünleşmeye olumlu katkı sağlayacaktır. Toplumsal dayanışmanın gelişmesi için zengin ve fakir ayrımındaki makasın da daralması büyük önem arz etmektedir.

Attila'nın Liderlik Sırları kitabında makalenin konusu kapsamındaki yazılanlar analiz edildiğinde; her şeyin temelini iç dengeleme stratejisi kapsamındaki sosyal ve maddi bütün güçlerin ortak bir gaye doğrultusunda çalışmasını esas alan birlik ve beraberlikten geçmekte olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu aynı zamanda toplumun bütün bireylerine saygı göstermek, adalet, barış ve refahı getirmekle de yakından bağlantılıdır. Attila yönetici olarak temel görevinin boylar arasındaki birliği sağlamak ve bunun için yeni bir moral aşılama olduğunu vurgulamıştır. Attila, birlik ruhunun bütün Hunların ana prensibi olması gerektiğini ifade ederek, aksi takdirde dış güçler tarafından bazı boyların satın alınarak birliğin bozulduğunu ve bu durumdan hiç hoşlanmadığını açıklamıştır. Hem fertlerin haklarının korunması ve öz güvenli olması hem de Hunları oluşturan boylar arasındaki birliğin sağlanması sosyal bütünleşme kavramının yatay boyutu ile uyumludur. Milli bütünleşmenin kurumlara ve yöneticilere duyulan güvensizliğine kapsamında dikey boyutuna yönelik olarak ise Roma İmparatorluğu'nun yönetici ve kurumları kötü örnek verilmiştir. Bu kapsamda, Roma'nın sırf yönetimde kalmak için liyakati bir kenara bıraktıkları, bu yüzden sadece sadakate dayalı yöneticiler ile kurumların zayıflatıldığını belirtmiştir. Her yerde güven ve konforun sağlanması ve geniş kitlelerdeki memnuniyetsizliğin giderilmeden hiçbir şey yapılamayacağı vurgusu ise eşitsizliğin ve haksızlıkların giderilmesine yönelik oldukça değerli ve anlamlı bir uyarıdır. Attila, birlikte yaşama ve büyük toplum hedeflerine yönelik olarak da geleceğe hazırlanmak için iyi tanımlanmış bir hedef doğrultusunda Hunların birliğini sağlamak için yeni politikalar ve uygulamalar planlanması gerektiğini de ifade etmiştir. Bu tavsiyeler hem İngiltere hem Fransa hem de UNDP'nin strateji belgelerinde de belirtilen hususlardır.

Attila'nın yerel kavimlerden bir bürokrasi oluşturma çabası Türk tarihinde ender görülen bir yaklaşımdır ve liyakat

bakımından oldukça değerlidir. Attila hem iç hem de dış rekabetin yoğun olması nedeniyle orduyu yöneten komutanların her iki rekabeti de hafife almadan çok çalışmaları gerektiğini ve savaşçıların görevlerini yerine getirmeye meyilli olmadıkları mevkilere getirilmemesi gerektiğini vurgulayarak liyakatin önemine dikkat çekmiştir. Buradaki hem iç hem dış rekabet kavramı oldukça önemlidir ve cihanşümul bir vizyon ile rakiplere daima galebe çalma bakımından liyakatin günümüzdeki yurt dışı ve yurt içi olmak üzere her iki boyutunu da kapsamaktadır.

Bilge Kağan sonrası devletin kısa sürede yıkılması süreci tıpkı Avrupa Hun İmparatorluğunun Attila sonrası kısa sürede yıkılması ile benzerlikler taşımaktadır. Güçlü bir liderin liyakate ve sosyal bütünlüğe dayalı olmak üzere yine güçlü bir ordu ile daima güçlü iken, güçlü lider sonrası bilgisiz ve kötü liderlerin taht ve kardeş kavgaları yüzünden merkezi idarenin zayıfladığı, devletin ehil kadrolar yerine sadakate dayalı kadrolar ile yıkıma doğru sürüklendiği ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). Avrupa Hun imparatorluğu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2017). Hunları ve Hun İmparatoru Atilla'yı konuştuk - Kültürden medeniyete. TRT Avaz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=FHRUKIzKDA>
- Ahmetbeyoğlu, A. (2019). Tarihi kaynaklardaki Hun ve Attila algısı üzerine değerlendirme. Türk Dünyası Araştırmaları, 121, 11-20.
- Atabey, İ. (2015). Taşı dillendiren Türk: Tonyukuk. Türk Yurdu Dergisi, Erişim: www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2285.
- Beer, F. A. ve Hariman, R. (2012). Realism and rhetoric in international relations. F. A. Beer ve R. Hariman (Ed.). Post-realism: The rhetorical turn in international relations. Michigan: Michigan State University Press.
- Bollen, K. A. ve Hoyle, R. H. (1990). Perceived cohesion: A conceptual and empirical examination. Social Forces, 69(2), 479-504.
- Bottoni, G. (2018). Validation of a social cohesion theoretical framework: A multiple group SEM strategy. Quality & Quantity: International Journal of Methodology, 52(3), 1081-1102.
- Carr, D. (1986). Time, narrative, and history. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Chan, J., To, H. P. and Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical

- framework for empirical research. *Social Indicators Research*, 75, 273-302.
- Christensen, T. J. (1997). *Useful adversaries: Grand strategy, domestic mobilization, and Sino-American conflict, 1947-1958*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Cuellar, R. (2009). *Social cohesion and democracy*. IDEA, Erişim: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/the-role-of-the-european-union-in-democracy-building/eu-democracy-building-discussion-paper-27.pdf>
- Delhey, J., Boehnke, K., Dragolov, G., Ignácz, Z. S., Larsen, M., Lorenz, J. ve Koch, M. (2018). Social cohesion and its correlates: A comparison of Western and Asian societies. *Comparative Sociology*, 17(3-4), 426-455.
- Eckersley, R. (2011). Whatever happened to Western Civilization. the cultural crisis, 20 years later. *The Futurist*, 16-22.
- Ergin, M. (2019). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ersoy, M.A. (2017). *Safahat*. Say Yayınları.
- Fonseca, X., Lukosch, S. ve Brazier, F. (2019). Social cohesion revisited: A new definition and how to characterize it. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32(2), 231-253.
- France Presidency. (2013). *French white paper defence and national security*. Erişim: http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/the_white_paper_defence_2013.pdf
- The General Secretariat for Defence and National Security. (2022). *France National Strategic Review*. Erişim: <http://www.sgdsn.gouv.fr/uploads/2022/12/rns-uk-20221202.pdf>
- Gedikli, Y. (2020). *Avrupa Hunları ve Avrupa Hun Türkçesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Holloway, K. ve Sturridge, C. (2022). *Social cohesion in displacement: The state of play*. HPG working paper. London: ODI. Erişim: www.odi.org/en/publications/social-cohesion-indisplacement-the-state-of-play
- Ilgın, F. M. D. (2021). *Nibelungen Destanı ve Kağan Attila*. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (36), 1-15.
- Jenson, J. (1998). *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Ottawa: Canadian Policy Research Networks.
- Lalot, F., Abrams, D., Broadwood, J., Davies Hayon, K. Ve Platts-Dunn, I. (2022). *The social cohesion investment: Communities that invested in integration programmes are showing greater social cohesion in the midst of the*

- COVID-19 pandemic. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 32(3), 536-554.
- Leininger, J., Burchi, F., Fiedler, C., Mross, K., Nowack, D., von Schiller, A., Sommer, C., Strupat, C. ve Ziaja, S. (2021). Social cohesion: A new definition and a proposal for its measurement in Africa. Discussion Paper. Bonn: German Development Institute. Erişim: www.die-gdi.de/discussionpaper/article/social-cohesion-a-new-definition-and-a-proposal-for-its-measurement-in-africa.
- Levi, M. ve Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3(1), 475-507.
- Lieber, K. ve Alexander, G. (2005). Waiting for balancing: Why the world is not pushing back. *International Security*, 30(1), 109-139.
- Mert, O. ve Albayrak, F. (2013). Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarının metinlerinde ünlülerin yazımıyla ilgili karşılaşılan farklılıklar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(2), 86-115.
- Narayan, D. (1999). Bonds and bridges: Social capital and poverty. Policy Research Working Paper No. 2167. Washington DC: World Bank. Erişim: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documentsreports/documentdetail/989601468766526606/bonds-and-bridges-social-and-poverty>
- Nexon, D. H. (2009). The balance of power in the balance. *World Politics*, 61(2), 330-359.
- Olofsson, G. ve Gough, I. (1999). Capitalism and social cohesion: Essays on exclusion and integration. London: Palgrave Macmillan.
- Roberts, G. (2006). History, theory and the narrative turn in IR. *Review of International Studies*, 32(4), 703-714.
- Roberts, W. (1989). Leadership secrets of Attila the Hun. New York, NY: Warner Books.
- Schroeder, P. (1994). Historical reality vs. neo-realist theory. *International Security*, 19(1), 108-148.
- Süleymanoğlu Kürüm, R. (2021). Uluslararası ilişkilerde nitel yöntemlerle makale yazımı: Vaka analizi ve incelikleri. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42), 149-169.
- Şanlı, M. ve Köç, A. (2021). Orhun Abidelerinde sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan ortak değerler. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(1), 48-68.
- Taşgıl, A. (2004). Çin kaynaklarına göre eski Türk Boyları. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Tekin, T. (1998). Orhon Yazıtları: Kul Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk. Simurg.
- The White House. (2021). Interim national security strategic guidance. Erişim: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>.
- Thompson, W. R. (1992). Dehio, long cycles, and the geohistorical context of structural transition. *World Politics*, 45(1), 127–152.
- UK Cabinet Office. (2021). Global Britain in a competitive age: The integrated review of security, defence, development and foreign policy. Erişim: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age_the_Integrated_Review_of_Security_Defence_Development_and_Foreign_Policy.pdf.
- Uslaner, E.M. ve Brown, M. (2003). Inequality, trust, and civic engagement. *American Politics Research*, 31, 1-28.
- Waltz, K. N. (1993). *Theory of international politics*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Wilkinson, R. ve Pickett, K. (2010). *The spirit level: Why more equal societies always do better*. London: Penguin Books.
- Yılmaz, A. (2016). Attila'nın siyasi hayatı, şahsiyeti ve karakteri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 141-164.

Extended Abstract

On international relations, it is focused mostly on states and their military and economic latent power. It is also important speeches of important leaders after they succeeded and analyzed their secrets of leaderships. Internal balancing, external balancing, self-help and survival terms are among realist vocabulary. It is intended to analyze these terms on the monuments and books of the Turkish culture, and noticed the importance of the internal balancing and self-help terms for Turks. It is also found that historical enemies of Turks implemented both direct and indirect approaches simultaneously. From Orkhon Inscriptions to Turkish Independence War and till present internal front and Turkish national cohesion has been the first agenda for Turkish Nation.

In this article, the concept of national/social cohesion in the international literature is analyzed in the perspective of a case study of the European Hun Empire and Orkhon Inscriptions. Orkhon Inscriptions and Wess Roberts's Hun Attila's Leadership Secrets are among the works that carry

important codes in terms of Turkish culture. At the same time, these works contain a wealth of research topics for both sociologists, historians and international relations researchers. In this article, the keys to administrative and social success of the Turks will be analyzed together with the international relations neorealist theory and the concepts of national/social cohesion, which have become increasingly popular in the 21st century. In the study, it is also aimed to state how important it is to protect national unity and solidarity, which can be considered as a security problem, as well as justice, merit, respect for individuals and the protection of individuals' rights in order to keep the society together. It is quite significant that the United States of America (USA), France and England refer to the concept of national social integration in their latest national security and strategy documents. The fact that national/social cohesion is included in USA's, United Kingdom (UK)'s, and France's strategic security documents, and that this issue is included as the most important element in terms of national security by England and France is believed to add even more value to the article. When the Turks achieved their national cohesion with the internal balancing strategy, they managed to become the most important states of their time with a world-wide vision, and they faced great difficulties and pain when they could not achieve their national cohesion. The purpose of this study is to make a modest contribution to the international relations literature as a case study from Turkish history and to overcome the problems of today's Turkey.

In the Ergenekon epic in the cultural codes of the Turks, first of all, it is of great importance to strengthen and unite inside (away from external interventions). Since the 1980s, the Republic of Turkey, which has faced the struggle of non-state actors under the name of terrorism and has suffered material and moral losses along with more than tens of thousands of martyrs, continues to deal with the problems arising from the failed states in its southern neighbors. In this article, the concept of social cohesion, which is increasingly used in different environments in the literature, in order to analyze the political-sociological situation in Turkey, the reasons for the current national security struggle and the basic solution suggestions in the European Hun Empire Attila period and the Orkhon Inscriptions.

In order to present historical examples with current concepts and contribute to the literature, the most important aim of this study is to provide useful studies and to bring the codes of history to the present with the findings. In this article, the keys to administrative and social success of the Turks will be

analyzed together with the international relations neorealist theory and the concepts of national/social cohesion, which have become increasingly popular in the 21st century. In the study, it is also aimed to state how important national unity and solidarity, justice and merit are, which can be considered as a security problem, and the subject is examined together with the concept of national/social cohesion, which is increasingly used in different environments in the literature. It is quite significant that the USA and England refer to the concept of national social cohesion in their latest national security and strategy documents.

When the Turks achieved their national cohesion with the internal balancing strategy, they managed to become the most important states of their time with a world-wide vision, and they faced great difficulties and pain when they could not achieve their national integration. National cohesion is one of the basic conditions for the internal balancing strategy. In this article, by creating a bridge between both concepts, it is stated that national integration is essential for national security and this will contribute to the internal balancing, and that this will contribute to the internal balancing.

2023 YILI EN İYİ DOKTORA TEZİ ÖDÜLÜ

KTÜ - Uluslararası İlişkiler Bölümü en iyi "Doktora Tezlerini" ödüllendiriyor.

Eğer doktora tezinizi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında Türkiye Cumhuriyeti Üniversiteleri'nde Türkçe veya İngilizce dillerinde yazmış ve **01 Haziran 2022** ile **30 Temmuz 2023** tarihleri arasında başarıyla savunmuşsanız bu ödül sizin olabilir.

Aday gösterilme için son başvuru tarihi: **01 Ağustos 2023**

www.ircongress.org

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ

18-21
Ekim
2023

Trabzon

6.
th

POLITICS
&
INTERNATIONAL
RELATIONS
CONGRESS

Özet Gönderim Son Tarihi: *01 Temmuz 2023*

Abstract Submission Deadline: *01 July 2023*

Ortaklarımız

#polir2023

